

Jeremy J. Ramsden

Hon. Professor of Nanotechnology,
University of Buckingham (UK)

Georgia and the European Union

KEYWORDS: Georgia, EU Membership, EU Regulation, Economy, Single Market, Agricultural Standards, Brain Drain, Geopolitical Strategy, National Sovereignty

1. Present-day impressions

The flag of the European Union (EU) flies on or in front of many buildings in Tbilisi and other cities in Georgia nowadays. In June 2022, large demonstrations were held in Tbilisi in support of EU membership. Many reasons are given for this support. People feel that membership will promote the economic growth of Georgia because it will provide access to a huge single market. They also believe that, as a member state, it will attract foreign investment. The opinion that the constraints placed on members will strengthen democratic values and the rule of law in Georgia is often heard. The EU is widely perceived as a symbol of stability and progress; hence, membership should increase the political and economic stability of Georgia. Furthermore, it is thought that membership provides a platform for coöperation and a framework for the further integration of Georgia into the global economy. Lastly, many Georgians are attracted by the idea that membership would give them visa-free access to travel, study and work in every member state of the European Union.

These beliefs and opinions might almost rank as platitudes were they not enunciated with such burning sincerity and fierce enthusiasm by many Georgians. Nevertheless, even a superficial examination of them reveals that they are largely misconceived and very easily demolished by a little rational thinking. Let us briefly review them. Georgia does not, unfortunately, presently produce many items that are in demand in the European Union. Truly unique and excellent products such as Georgian wine are, alas, unlikely to be accepted by strict single-market regulations unless they are drastically made to conform. Such has been the experience of Turkey — long before it has even joined the European Union (Turkey is a candidate country; it applied to join in 1987, and in 1999 it was declared eligible to join) — with its excellent native varieties of tomatoes and other fruit. They have almost all disappeared from cultivation, and the vast exports to the EU are almost exclusively made up from "EU varieties", invariably inferior in taste and other characteristics, forced onto the Turks by regulation [1]. There is every reason to suppose that a similar fate would befall Georgian agriculture, viticulture etc. [2]. On the other hand, the single market will open the floodgates for a vast influx of EU products, especially from Germany. This has been the fate of all the small countries geographically on the periphery of the EU, and Georgia would be further from the population epicentre (which is somewhere in the Ruhr Valley) than any other member country. Transport costs alone make exports rather uncompetitive, except for very high added-value products. This inescapable position will also make foreign investment unattractive. The only contributor to economic growth would be the so-called "regional funds" that are poured into

depressed parts of the EU to equalise economic conditions. Nevertheless, although some infrastructure improvements might be achieved, these regional funds tend to place the regions receiving them in a situation of permanent dependency and ultimately end up depressing economic activity.

As for strengthening democracy, it is well known that the EU is highly undemocratic. All real power resides in the European Commission, whose members are powerful Commissars (who head a whole hierarchy of subordinate officials), all of whom are unelected bureaucrats. The somewhat democratically elected European Assembly (or Parliament) is, essentially, a rubber-stamping body that shrinks from condemning, let alone outvoting, even the most egregious actions of the Commission. Furthermore, each unit of population elects one member, hence the populous member states such as Germany, France and Italy completely swamp the small ones. Occasionally, the Commission condescends to allow popular referenda to be held on momentous issues. But if the "wrong" answer wins a majority vote, the country is required to repeat the referendum as many times as needed until the "right" answer is obtained. The only time this has not happened was with the UK's Brexit vote, which is why it sent such shock waves through the EU and may, in fact, presage its ultimate breakup [3–5]. In 2005, France and the Netherlands indeed rejected the referenda on the proposed European Constitution. Anyway, the Constitution was subsequently introduced (2007–9) in the shape of the Treaty of Lisbon without any further voting.

As for stability and progress, these are almost laughable assertions. The stability is well shown by the violent

demonstrations that have covered France, which likes to think of itself as the spiritual leader of the EU, during much of 2023. Many other member states are in similar throes of popular turbulence. In most cases, these extreme forms of public resentment are fueled by fiscal and other impositions of the central EU authorities on its member states. Progress is similarly an illusion. In almost every area of technology, the EU is lagging behind—and increasingly so—the world's leading nations. This is nowhere more apparent than in semiconductor processing. The EU nowadays does not have a single state-of-the-art factory for producing the very large-scale integrated circuits—computer "chips"—that are absolutely indispensable for a modern economy. Such factories are located in the USA, Japan, Taiwan and Korea. This is a very dangerous deficiency. More than anything else, the inability to keep up with the practical development of this technology in the USSR fatally weakened its economy. The only globally significant industry in France nowadays is fashion, in the shape of LVMH. The most successful European pharmaceutical companies are in Switzerland, which is not a member of the EU—and even they are minnows in comparison with the US giants. Germany's Bayer has probably been fatally weakened by the incredibly ill-advised takeover of litigation-riddled Monsanto. The once-mighty Nokia—with 51% of global market share in mobile phones in 2005—has shrunk into insignificance. Sadly, one could continue this litany with many other examples. Volkswagen had nearly 6% of the US automobile market in 1970, but by 1993 it had fallen to only 0.3%. There were signs of a comeback in the early years of this century, until it was killed off by "Dieselgate"—cheating on emissions testing. In fact, the

Dieselgate scandal is what is most closely associated with Volkswagen nowadays. And the world's leading universities are all in the UK and the USA— the top continental European institutions are in Switzerland. Some Cambridge colleges have more Nobel Prize winners than entire EU countries, even major ones like France. In fact, the EU has become an intellectual backwater.

By "platform for coöperation", EU enthusiasts probably mean the well-known "Framework" and "Horizon" research and technical development (RTD) programmes. Their attraction is hard to understand, given that they have so persistently been criticised ever since their inception [6,7]. One of the most prominent criticisms was the declaration entitled “Trust Researchers: a declaration for the attention of the European Council of Ministers and the European Parliament (Assembly)”, launched in 2010 [8]. The programme are suffused with mediocrity. Interestingly, by far the most successful applicants are not EU member states, namely Israel, Switzerland and the UK. Presumably, the programmes provided a useful source of funding and the detachment through not being a member state enabled the deadweight of EU bureaucracy to be shrugged off to some extent. Lest Georgia has hopes that it can emulate, especially, the example of Switzerland, her status within the programmes has been vindictively downgraded by the EU as a punishment for not agreeing to certain impositions in unrelated matters desired by the EU Commission.

Finally, visa-free access for "travel, study and work" is likely to lead to a massive brain drain, which will further weaken the Georgian economy.

2. Objective attractions

Some people like to see Georgia today in a similar position to that at the end of the 18th century — squeezed between two rather hostile blocs, Russia and Turkey. In the end, Georgia was left out of choices by Western Europe, Turkey, Persia, and her political fate, and the Kingdom bet on Russia for the first time, mainly basing her hope on the fact that, at least, Russia shared a religion with Georgia. However, the union of the crowns soon turned into a de facto annexation (1800–2) of East Georgia (Kartli and Kakheti), followed by the open annexation of West Georgia (Imereti in 1810, Guria in 1829, Svaneti in 1858, Aphkhazia in 1864, and, finally, Samegrelo in 1867). On the whole, it was a dismal experience. Some voices have asserted that it was worse than the Soviet period (1924–91). Almost as soon as the Russian yoke had been thrown off in 1917, Tbilisi State University was founded under the leadership of Ivane Javakhishvili (1918)—the first university in modern Georgia and, indeed, in the entire region of the Caucasus. Undoubtedly, being part of a larger unit offers enhanced career opportunities to ambitious citizens.

Russia—both Czarist and Soviet—has had a disproportionately high (with respect to the Georgian and Russian populations) number of Georgian leaders in both civilian and military positions. Hence, the attraction of "visa-free access" to EU member states. It gives Georgians the chance to rise in the bureaucracy to become a powerful Commissar, wielding power over the lives of hundreds of millions of hapless EU citizens. This is, however, very much a matter of personal inclination. It reminds me of the would-be undergraduate who is confronted by the choice between becoming a member of a large college such as

Trinity in Cambridge or a small one like Peterhouse. In the latter, one is likely to have to play in the college teams of many different sports, and engage oneself in many diverse other activities. This can be highly stimulating. In the former, on the other hand, membership of any sports team, or prominence in any other activity, is likely to be highly competitive and require concentrated training in just one particular activity.

3. Large or small?

Now it might be argued that preëminent excellence can only be achieved in the "large college" environment. This is not actually so, as Tolstoy perceptively realised: "... The outcome of a battle is determined not by the dispositions of the commander-in-chief, nor the place where the troops are stationed, nor the number of cannon or the multitude of the slain, but by that intangible force called the spirit of the army...". This spirit — of an army, a college, a nation — can flourish or fail regardless of size. *Prima facie*, it does not seem as though size should make a difference, and empirical evidence does not seem to favour one or the other, large or small, regarding whether the spirit prospers.

There is one aspect, however, in which small is very much favoured. Any system is subject to disturbances, and human socio-economic systems are subject to a great variety of disturbances. Unless the variety inherent in the system is at least equal to the variety of the disturbances, the system is likely to fail. This is Ashby's famous Law of Requisite Variety [9]. J.K. Galbraith, generally perceived as an outmoded thinker nowadays, was firmly in favour of "very, very large" corporations [10]; the EU is very much constructed in this spirit. The thinking is simply

wrong, as eloquently expounded by Norman Macrae [11].

The often-catastrophic loss of variety contingent on grouping entities is exacerbated in the case of human socio-economic systems because, in order to make the system manageable, stultifying uniformity has to be imposed upon it. This might be a sheer administrative necessity, much as the nomenklatura system was necessary for Soviet Russia and Maoist China, but in the case of the EU, which is supposed to uphold the free market system, interference extends into almost every aspect of daily life in a manner akin to the sumptuary laws of bygone centuries. For example, there are now strict regulations on how citizens may heat and light their dwellings in the name of "net zero" (carbon dioxide emissions), and many more are due to be introduced.

Industrial standards are indeed necessary for an efficient manufacturing economy. Still, the International Organization for Standardization (ISO) is a voluntary organisation that finances itself from the sale of the standards it issues, which are created by the enthusiastic and painstaking work, pro bono, of innumerable experts from industry and academia. Under this system, standards exist where they are needed. There is no need to impose them artificially from above, as the EU is wont to do.

In agriculture, the success of which is, above all, dependent on sensitive accommodation of local conditions using local knowledge, top-down imposition has been disastrous. The Common Agricultural Policy (CAP), the brainchild of sometime Commissar for agriculture (and president of the European Commission) Sicco Mansholt, and inspired by the draconian forced agro-industrialisation under Ceaușescu in Romania, at one

time absorbed nearly the entire EU budget and even now takes up a third of it. The distortions to the free market are surreal. *Pari passu* has been the development of a richly corrupt, and seemingly ineradicable, network of crime to profit from the intricate network of CAP subsidies, preferably by passing off material unfit for human consumption as food. On the ground, the policy has presided over such catastrophes as the loss of some 2000 native varieties of apples in France and their substitution by a handful of unpalatable EU-authorized varieties. Farmers who refuse to comply find that their access to subsidies is cut off, as is their access to the single market. This fate would inevitably apply to Georgia were it to become a member of the EU. Because of the exceptional variety of Georgian flora, its loss would be a disaster not only for Georgia but for the whole world.

4. Inured to criticism

Many of these points were raised during the vigorous Brexit debate in the UK leading up to the referendum in June 2016. The root of British opposition was antipathy to the ever-increasing, yet often pointless, integration of member states into the Union. The point was made at the time that, sadly, the criticisms — generally raised in an objective and friendly fashion — were never addressed by those in favour of EU membership. This has been a recurrent feature. The European Commission clearly believes that it is above criticism, and this sets the tone for its supporters. Any dissent from within the ranks is ruthlessly suppressed [12]. This greatly restricts the scope of constructive debate, and the EU's protagonists have only themselves to blame for what they might sometimes feel are unfair criticisms. But if debate is eschewed,

merely the fact that the two leading European nonmember states, namely the UK and Switzerland, are cynosures for immigration — in fact to a greater extent than they can comfortably accommodate nowadays — says more than a multitude of words.

In a similar vein is the deceit which, since its inception, permeates the entire fabric of the EU through and through [3–5,12]. Among those upholding moral integrity, this is perhaps the leading cause of antipathy.

Widespread acceptance of EU dominance on the continent of Europe can perhaps be understood by noting that similar systems approached pan-European coverage in the past. Notable examples were the German Zollverein and Napoleon's Continental System. The former, sensibly focused on economic arrangements, is considered to have been rather successful, whereas the latter was far more ambitious and proved to be unsustainable.

5. Can a small independent country survive?

It is, of course, natural to ask that question. Georgian independence from 1917 until its eventual incorporation into the Soviet Union in 1924 may not have been a particularly happy experience [13]. For at least a decade following renewed independence in 1991, chaos reigned, and infrastructure and much else were abandoned or destroyed. Recollections of these episodes presumably provide an impetus for EU membership. Foreigners can take charge, and servility is perhaps an acceptable price for security of livelihood [14]. In contrast, Enver Hoxha's policy of "self-reliance" in the 1960s to 1980s in Albania was a dead end that impoverished the country into insignificance. Is there nothing

between these two alternatives?

Surely there is, and the answer is the distributive or proprietary state [15], in which everyone has a stake in society. Fostering universal ties will be a powerful instrument in achieving it [16]. It can only succeed if the spirit of the nation is right. But if it is, progress will be unstoppable. During the last century, we have had the scientific and informational revolutions and are in the midst of more [17]. The world's knowledge is now within the reach of everyone, everywhere, almost instantaneously. There can be no excuse for failing to get acquainted with knowledge about education, innovation, manufacturing, agriculture, everything else needed for an advanced society, and organising it for effective implementation. May Georgia rise, united, to the challenge!

ლიტერატურა □ References

1. Duggan, T.M.P. A permanent solution for Turkish agriculture. *Turkish Daily News* (29 September 2000).
2. Ramsden, J.J. Georgia and the EU. *Georgian Times* (17 April 2007).
3. Ramsden, J.J. Britain and the EU. *Nanotechnol. Perceptions* **12** (2016) 3–14.
4. Ramsden, J.J. The future of the EU. *J. Biol. Phys. Chem.* **16** (2016) 3–7.
5. Ramsden, J.J. Reflections on Brexit. *Lab Times* (6-2016) 24–25.
6. Matthews, H. Indirect nanotechnology for good and ill. *Nanotechnol. Perceptions* **3** (2007) 53–55.
7. Matthews, H. A critique of the European commission's proposal for the 7th research framework programme. *Nanotechnol. Perceptions* **1** (2005) 99–105.
8. Ramsden, J.J. Widespread dissatisfaction with European Union research funding. *J. Biol. Phys. Chem.* **10** (2010) 3–4.

9. Ashby, W.R. Requisite variety and its implications for the control of complex systems. *Cybernetica* **1** (1958) 189–201; *An Introduction to Cybernetics*, pp. 206 ff. London: Methuen (1964).
10. Galbraith, J.K. *The New Industrial State*, ch. 7. Princeton: University Press (2007) (first published in 1967).
11. Macrae, N. The joys of minifirms. *ChemTech* **13** (2) (1983) 78–84.
12. Connolly, B. *The Rotten Heart of Europe*. London: Faber & Faber (1996).
13. Everill, P. Excavating a memory: the British in Georgia. *Anatolian Stud.* **62** (2012) 153–162.
14. Belloc, H. *The Servile State*. London & Edinburgh: T.N. Foulis (1913).
15. Ramsden, J.J. What is capitalism? *Nanotechnol. Perceptions* **19** (2023) 5–26.
16. Watanabe, S. A paradigm shift to sustainable evolution through creation of universal ties. *Nanotechnol. Perceptions* **12** (2015) 100–129.
17. Ramsden, J.J. Revolutions: agricultural, industrial and scientific. *J. Biol. Phys. Chem.* **21** (2021) 31–34.

ჯერემი ჯ. რამსდენი
ნანოტექნოლოგიების საპატიო პროფესორი,
ბაინგემის უნივერსიტეტი (ინგლისი)

საქართველო და ევროკავშირი (ანოტაცია)

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, ევროკავშირის წევრობა, ევრორეგულაციები, ეკონომიკა, ერთიანი ბაზარი, სოფლის მეურნეობის სტანდარტები, „გონის გადინება“, გეოპოლიტიკური სტრატეგია, ეროვნული სუვერენიტეტი

ევროკავშირის დროშა ამჟამად მრავალ გამოსახენ ადგილას ფრიალებს თბილისში. ეს, უდავოდ, მიუთითებს საქართველოს ევროკავშირში გაწევრიანების მიზანსწრაფვასა და ძლიერ საზოგადოებრივ მხარდაჭერაზე. ამასვე ადასტურებს 2022 წლის ივნისში გამართული მასშტაბური დემონსტრაციებიც. ბევრი ქართველი მიიჩნევს, რომ ევროკავშირში გაწევრიანება ხელს შეუწყობს ეკონომიკურ ზრდას, მოიზიდავს უცხოურ ინვესტიციებს, გააძლიერებს დემოკრატიულ ღირებულებებს ქვეყნის ფარგლებში და უზრუნველყოფს წევრ სახელმწიფოებთან უფიზო მიმოსვლას. თუმცა, მსგავსი მოსაზრებები, შესაძლოა, მცდარი იყოს. საქართველო ნაკლებად აწარმოებს იმ პროდუქციას, რაზეც მოთხოვნა არსებობს ევროკავშირში და ერთიანი ბაზრის მკაცრმა რეგულაციებმა, შეიძლება ზიანი

მიაყენოს მის უნიკალურ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებს. გარდა ამისა, თუმცა ევროკავშირი სტაბილურობის ეტალონად ითვლება, წევრ სახელმწიფოებში, მაგალითად, საფრანგეთში, ბოლო დროს მომხდარი ძალადობრივი პროტესტები ამ თვალსაზრისის საწინააღმდეგოდ მეტყველებს. უფრო მეტიც, კრიტიკულად განწყობილთა მოსაზრებით, ევროკავშირი არადემოკრატიულია და რეალური ძალაუფლება კონცენტრირებულია არაარჩევით ევროკომისიაში, რაც მცირერიცხოვანი წევრი სახელმწიფოების რეალური წარმომადგენლობის ნაკლებობას განაპირობებს. უფრო მეტიც, ევროკავშირს მნიშვნელოვნად უჭირს გლობალური ტექნოლოგიური პროგრესისთვის ფეხის აწყობა და სიახლეთა დანერგვისას საჭირო ტემპის შენარჩუნება, განსაკუთრებით ისეთ სექტორებში, როგორცაა ნახევარგამტარების წარმოება. ევროკავშირის პროგრამებით კვლევის დაფინანსების დაპირებას ამცირებს ის ფაქტი, რომ წარმატებული აპლიკანტები ხშირად არაწევრი სახელმწიფოებიდან არიან. დაბოლოს, უვიზო მიმოსვლის რეალობამ შეიძლება ხელი შეუწყოს ინტელექტუალების გადინებას, რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვან საფრთხეს შეუქმნის საქართველოს ეკონომიკურ მომავალს და აქარწყლებს ევროკავშირში ინტეგრაციის უპირატესობებს.

ზოგიერთი დღევანდელი საქართველოს მდგომარეობას ადარებს მე-18 საუკუნის ბოლოს არსებულ სიტუაციას, როდესაც მტრულად განწყობილ

ძალებს, რუსეთსა და თურქეთს შორის მოქცეული იყო პატარა, დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების შენარჩუნებით გულანთებული ძირძველი სამეფო. საქართველოს რუსეთთან მოკავშირეობის გადაწყვეტილებამ ისტორიულად არ გაამართლა, რადგან ამ არჩევანმა საბაბი დაუდო ქვეყნის ეტაპობრივ ანექსიას 1800-1867 წლებში, რაც საბჭოთა მმართველობაზე უარესი რეალობის მომტანად მიიჩნევა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ამის მიუხედავად, ევროკავშირის ქვეყნებში უვიზო მიმოსვლა ქართველებს კარიერულ შესაძლებლობებს სთავაზობს. თუმცა, ევროკავშირის სტრუქტურებში გავლენიანი პოზიციების მოპოვების მისწრაფებები ასახავს დიდ, კონკურენტუნარიან თუ პატარა, მრავალფეროვან კოლექტში სწავლის არჩევანს, რაც გახაზავს ინდივიდუალურ მიდრეკილებებს ამბიციის ან უფრო ფართო გამოცდილების მიმართ.

სრულყოფილება მხოლოდ ინსტიტუციების ზომაზე არაა დამოკიდებული, რადგან ორგანიზაციის „სული“ გადამწყვეტ როლს თამაშობს მის წარმატებაში, მასშტაბის მიუხედავად. ემბის „საჭირო მრავალფეროვნების კანონზე“ მოყვანილი ტექსტი აღნიშნავს, რომ ადამიანის სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემებს შეუძლიათ ჩავარდნა, თუ მათ არა აქვთ საკმარისი მრავალფეროვნება დარღვევების გასაძლიერებლად. ვფიქრობ, დიდი ბიუროკრატიული სისტემები, განსაკუთრებით, როგორცაა ევროკავშირი, კრიტიკას იმსახურებს ერთგვაროვნების („ურავნილოვკა“, მ.ნ.) დაწესებისთვის, რაც ახშობს ეროვნულ საქმიანობას,

მაგალითად, ადგილობრივ სოფლის მეურნეობაში. საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა (CAP) ამ წარუმატებლობის ნათელი ნიმუშია, რადგან მან გამოიწვია კულტურული და სასოფლო-სამეურნეო დანაკარგები. მაგალითად, საფრანგეთში ვაშლის ადგილობრივი ჯიშები გააქრო. ასეთი ზემოდან ქვემოთ დაწესებული გავლენა საფრთხეს უქმნის უნიკალურ ადგილობრივ ეკოსისტემებს, განსაკუთრებით საქართველოს მსგავსი ქვეყნების შემთხვევაში. ისინი მათ მდიდარ ბიომრავალფეროვნებას დაკარგავენ ევროკავშირში არსებული წესების შედეგად.

ბრექსითთან დაკავშირებით გამართული დებატების დროს შევნიშნე, რომ ბრიტანული ოპოზიციის საფუძველი ევროკავშირის გადაჭარბებული და ხშირად არასაჭირო ინტეგრაციის მიმართ უკმაყოფილება იყო. კრიტიკა მეგობრული ფორმით წარმოებდა, თუმცა, ევროკავშირის მომხრეებმა ყურადღება არ მიაქციეს, რამაც დებატებისთვის მტრული გარემო შექმნა. ევროკომისიის რწმენა მისი ხელშეუხებლობისადმი კონსტრუქციული დისკუსიის შესაძლებლობას ზღუდავს და ოპონენტების სამართლიან შეშფოთებას იწვევს. ამას გარდა, დიდ ბრიტანეთსა და შვეიცარიაში ემიგრაციის ტენდენციები აჩვენებს, რომ უკმაყოფილება ევროკავშირის წევრობის მიღმაც არსებობს. მიმაჩნია, რომ ევროკავშირში ფეხმოკიდებული სიყალბე, არაკეთილსინდისიერებასა და გამჭვირვალების ნაკლებობაში რომ გამოიხატება (ეს გულისხმობს იმას, რომ ევროკავშირში საჯაროდ გამოცხადებული განზრახვები თუ მოსალოდნელი

ქმედებები არ ასახავს ხოლმე რეალურ სურათს) უკმაყოფილების მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს. ისეთი ისტორიული პარალელები, როგორიცაა გერმანული ზოლვერაინი და ნაპოლეონის კონტინენტური სისტემა, აჩვენებს, რომ ინტეგრაციის მცდელობა ზოგჯერ წარმატებულიც შეიძლება გამოდგეს, მაგრამ არა ისეთი, როგორცაა არამდგრადობის რისკის ქვეშ მყოფი ევროკავშირი.

ასეთ რეალობაში, რამდენად შეუძლია პატარა ქვეყანას დამოუკიდებლობის შენარჩუნება? ეს კითხვა უადრესად აქტუალურია საქართველოსთვის.

1917 წლიდან 1924 წლამდე მცირე ხნით განცდილი თავისუფლება და დამოუკიდებლობა განსაკუთრებით დადებითი გამოცდილება არ ყოფილა ქვეყნისათვის. 1991 წელს ხელმეორედ მოპოვებულ დამოუკიდებლობას მინიმუმ ათი წლის განმავლობაში პოლიტიკურ-ეკონომიკური ქაოსი მოჰყვა. ინფრასტრუქტურა და სხვა მრავალი სფერო მიტოვებული, მიტაცებული ან განადგურებული აღმოჩნდა. „ბნელი 90-იანების“ მოგონებანი, სავარაუდოდ, ბევრ ქართველს აძლევს ევროკავშირში გაწევრიანების სტიმულს. უცხოელებს შეუძლიათ ძალაუფლება ხელთ იგდონ ამ ქვეყანაში და მათი გულის მოგებაზე ზრუნვა, იქნებ, მისაღები ფასიც კი იყოს სამშობლოს გადარჩენისა და საკუთარი არსებობის გარანტიის მიღების იმედისათვის. ამის საპირწონედ გამოდგება ენვერ ხოჯას „საკუთარ თავზე დამოკიდებულების“ პოლიტიკა (ქართულ ვარიანტში ასე ეძერს: „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნოდეს“), რომელიც

აღბანეთში 1960-1980-იან წლებში ექსპერიმენტულად გატარდა და ქვეყანა უკიდურეს პოლიტიკურ ჩიხში მოამწყვდია.

ნუთუ ამ ორ ალტერნატივას შორის არაფერია? რა თქმა უნდა, არსებობს და ესაა დისტრიბუციული ან საკუთრებითი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება, რომელშიც ყველას, საზოგადოების თითოეულ წევრს, აქვს წილი. უნივერსალური კავშირების ხელშეწყობა ამის მიღწევის მძლავრი საშუალებაა. ამ გეგმის წარმატებით განხორციელება მხოლოდ იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუ ერის სული სწორია. მხოლოდ ამ შემთხვევაში იქნება შესაძლებელი შეუჩერებელი პროგრესის მიღწევა. მე-20 საუკუნის განმავლობაში კაცობრიობამ გამოიარა სამეცნიერო და ინფორმაციული რევოლუციები და ამჟამად კიდევ უფრო დიდი რევოლუციური პროცესის შუაგულში ვიმყოფებით. მსოფლიოში არსებული ცოდნა ახლა ყველასთვის საყოველთაოდ ხელმისაწვდომია, ლამის, მყისიერად. არ არსებობს არანაირი საბაბი თავის გასამართლებლად, თუ არ შევიძენთ განათლების, ინოვაციების, წარმოების, სოფლის მეურნეობის შესახებ განვითარებული საზოგადოებისთვის საჭირო მრავალფეროვან ცოდნას და ვერ შევძლებთ მის ეფექტურად დანერგვას. ამიტომ, საქართველოს ყოველმხრივ გააჩნია პოტენციალი, რომ თავისუფალ, დამოუკიდებელ, დემოკრატიულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდეს, გაერთიანდეს და გამოწვევებს გაუძლოს.